
VOLTER KER

„KIČ“ UMESTO UMETNOSTI

Gubitak navike na »nekorisno« zadovoljstvo počeo je postepeno u drugoj polovini XIX stolecā. U nekim ljudima to je izazivalo neku nejasnu uznemirenost, neke umetnike je dovelo do besa, neki društveni instituti su uzaludno počeli da traže nove aspekte ljudske ličnosti.

Glasovi nerazumevanja i zapanjenosti čuju se u to doba na sve strane. Prvi put, još u dovoljno mekoj formi, oni nastaju u široko sada poznatom odlomku Darvinovih »Uspomena«, koje su napisane za njegovu decu. Poznati prirodnjak daje uznemiravajuće priznanje:

»Kao što sam već rekao, u meni je za poslednjih dvadeset ili trideset godina došlo do nekih promena. Do tridesetogodišnjeg uzrasta ili čak još i kasnije, meni je pričinjavala zadovoljstvo poezija, npr. dela Miliona, Greja, Bajrona, Vordsvorta, Kolridža i Šela, i još u školi, ja sam sa velikim uživanjem čitao Šekspira, naročito njegove istorijske drame. Ukazivao sam i na to, da sam ranije nalazio veliko uživanje u slikarstvu, a još veće u — muzici. Ali, prošlo je već više godina od kako ne mogu da nateram sebe da pročitam ni jednu strofu, nedavno sam pokušao da čitam Šekspira, ali mi je to bilo neverovatno, čak odvratno dosadno. Izgubio sam takođe svaki smisao i za slikarstvo i za muziku. Umesto da uživam u njoj, muzika me obično tera da napregnuto mislim o onome, nad čim u datom trenutku radim. Sačuvao sam još neki smisao za lepe slike pejzaža, ali me ni one ne oduševljavaju onako kao ranije.

Taj čudnovati i dostojan sažaljenja gubitak najviših estetskih uživanja je tim više porazan, jer me knjige o istoriji, biografije, putopisi

(nezavisno od toga kakve naučne činjenice iznose) i članci koji tretiraju razna pitanja, i nadalje interesuju. Čini mi se da je moj um postao nekakva mašina, koja melje velike količine činjenica u opšte zakone, ali ja nikako ne mogu da shvatim, zašto je to moralo da dovede do atrofije samo onog dela mozga, od koga zavise estetski ukusi. Smatram da čoveka sa umom bolje organizovanim od moga, ili bolje uređenim od moga uma, takva nesreća ne bi zadesila, i ako bih ponovo morao da preživim svoj život, ja bih uveo za sebe pravilo da čitam određeni broj stihova i slušam određenu količinu muzike barem jedanput nedeljno. Možda bi mi na taj način pošlo za rukom da sačuvam aktivnost onih delova mozga, koji su se sada atrofirali. Gubitak tog smisla je isto što i gubitak sreće, i možda se negativno odražava na umne sposobnosti, a još tačnije — na moralne kvalitete, pošto slabi emocionalnu stranu naše prirode«.

Darvinova pretpostavka da opadanje estetskog smisla i gubitak sreće, koje on tako oplakuje, verovatno ne bi zadesila viši um, očaravajuća je i bilo bi glupo pitati šta se dešava sa manje živim intelektom, ako se tako nešto dešava sa njim. Ipak se može objasniti zašto je Darwin izgubio sposobnost da se oduševljava Miltonom i Šekspirom (iako je teško shvatiti njegovu zbunjenost pred tom činjenicom), i to na potpuno realan način: taj čovek je bio naučnik-praktičar po vrsti svog posla, a naučnici su često skloni — što je opet sasvim prirodno i obično — da gube interesovanje za laku igru nenaučno stvaranih likova.

Očigledno, otupljenje interesa za muziku i sve veća okupiranost istorijskim i biografskim činjenicama zbunjivali su i zabrinjavali Darvina zbog toga što je on nagađao da postoje nekakve druge promene koje se dešavaju u njemu: stvar nije bila samo u njegovoj profesiji. Možda je on podozrevao da i drugi ljudi, nalik i potpuno nenalik na njega, preživljavaju i zapažaju u sebi te iste promene.

Tako je i bilo u stvarnosti. Sada nam izgleda čudno što je sto godina pre nego što je Darwin napisao ove reči, u veoma racionalnom XVIII stoleću, najtrezveniji biznismen mogao ponekad da provodi srećne večeri kod kuće, prevodeći sa latinskog Horacija ili pišući sopstvene stihove. A drugih večeri, on se sastajao sa svojim kolegama da bi kamerno muzicirali, ili čitali jedan drugome stihove...

Da je Čarls Darwin sto godina kasnije imao mogućnosti da se nalazi u takvom kružoku, on bi sigurno umeo da otkloni »atrofiju« svojih estetskih ukusa, posvećujući »najmanje jed-

no veće nedeljno« bavljenju poezijom ili muzikom u društvu njemu po interesovanjima bliskih ljudi. Ali, u njegovo doba sličnih kružoka više nije bilo, ili su oni doživljavali svoje poslednje dane.

Do tada su ljudi smatrali da postoje dve vrste umetnosti: korisne (praktične) i fine. Korisne umetnosti — koje bismo mogli da nazovemo i naukama — obuhvatale su sve profesije i zanate koji pomažu ljudima u njihovoj borbi za postojanje.

Do XIX stoleća je postojala u najopštijim crtama zdrava ideja o tome da na svetu postoje dve veoma časne, ali razne profesije— nauka i zanat, koje služe ljudima. A pored te dve profesije postojala je još i umetnost, koja je očaravala ljude.

Krajem XIX stoleća ravnoteža i uzajamna povezanost između te dve pojave bila je poremećena, jer je jedan deo te jednakosti počeo da insistira na uzurpaciji obe uloge. Kakav je značaj sada imala razlika između finih i korisnih umetnosti ako su samo korisne smatrane za značajne? Ako je praktična korist zauzimala glavni položaj, kakvo je mesto u tom krugu preostajalo za finu, humanitarnu, slobodnu umetnost?

U svetlosti te filozofije, koja je vladala stolecem, to pitanje je ostajalo bez odgovora, ili je odgovor glasio: »Nikakvo«.

Svi smo mi slušali glasne žalbe, a ponekad smo i pridruživali svoj glas opštem vapaju povodom toga da drugu polovinu XX stoleća karakteriše nasilje niskokvalitetne kulture. Svi mi znamo šta je to »kič«: drečavih boja časopisi, koji su puni samo privlačnih slika i blesavih potpisa pod njima; ekstrakti iz »dajžesta«; filmovi, isto tako sintetički kao i traka na kojoj su snimljeni; televizija, koja je dobila nadimak »žvakaća guma za oči«; muzika, koja fabrikuje osećajne melodije koje su sahranjene zajedno sa Francom Leharom ili ritmove pseudonarodne muzike, predstavljajući sve to kao nešto savremeno, neposredno i namenjeno pre svega omladini. Ponekad mi osećamo da živimo u zemlji urlika: urlajuće mrlje boja, zvižduk, obraćanje na »ti«, vrtoglavi pokreti objektivna — pozorišnim jezikom se sve to zove »udarati po nervima«. Prizori bukvalno skaču na nas sa sviju strana, kao novorođenčad koja traže da se nose; ali čim se ta beba uzme u ruke, onda čovek konstatuje da ona ne ume ni da govori, samo se smeška i neometano ispušta bale iz usta.

Sve u svemu, ja bez ikakvih napora mogu da oprostim »kič«, kao što opraštam novorođenčetu njegove bale. Na koji bi način mogla da se

ponaša masovna popularna umetnost uz postojeće naše kriterijume? Naše je duboko ubeđene da XX stoleće treba u potpunosti da se odrekne umetnosti, čak i masovne: umetnost nikada nije imala, nema i neće imati nikakvu vrednost. Ona mora da ume da sama padne u oči, iskoči iza ugla, iznenadi, jer ćemo inače proći pored nje. I čak izvršavajući svoje vrtoglave skokove, iskustvo zna da je naše interesovanje za nju površno, da ona ne može da pretenduje na naše učešće u onome što se događa — mi se principijelno odričemo od učestvovanja. Mi smo spremni da umetnosti udelimo četiri-pet minuta, retko pola časa, rasejano predstavljajući stranice, propuštajući muziku pored ušiju očekujući voz, telefonski poziv, ili kod kuće, dok se priprema ručak, i svaki čas bacajući pogled na pečenje u pećnici. Mi se obraćamo umetnosti samo onda kada nemamo šta da radimo, ali pod jednim uslovom: da ona ne apsorbuje svu našu pažnju.

Ako nas umetnost najednom obuhvati u celosti, ako nas natera da se skoncentrišemo, ako nas uvuče u lavirint razmišljanja i tako nas privuče svojom pričom da zaboravimo na sve na ovome svetu, onda rizikujemo da ne vidimo voz koji je stigao u stanicu, da ne čujemo telefonski poziv, da nam pečenje u pećnici izgori. I što je još ozbiljnije, mi ćemo osećati grizu savesti zbog toga što smo se predali tako nekorisnom zanimanju.

Znači, popularna umetnost u XX stoleću treba da bude isto onako mršava i dobro pečena kao matrona kojoj je ona okrenuta. Sadržaj časopisa — sa ogromnim srednjim stranicama, koje teško mogu da se obuhvate jednim pogledom — treba raspoređivati tako da čitalac ne mora često da vlaži prst prevrćući stranice. Kondenzacija materijala mora da obezbedi brzi tempo čitanja — bez rizika premora. Televizijske predstave treba organizovati tako da domaćin koji sedi često neprisutan pred televizorom — može da otvori vrata ili izvrši molbu žene, a da pri tome bez ikakvih teškoća rekonstruiše tok događaja: ništa važno ne sme da se desi za vreme njegove odsutnosti, a iz toga treba izvući zaključak da u televizijskom programu ne sme da bude ničeg važnog. Ili da kažemo ovako: ne smeju da postoje momenti koji ne bi mogli da se izostave ako čovek želi da shvati ono što se događa. Roman koji čitamo mora biti napisan tako da lako može da se ostavi na stranu i kasnije otvori na nekom drugom mestu i nastavi da se čita. Upravo to i određuje dalju sudbinu romana. Svako literarno ili umetničko delo, od koga čovek XX stoleća »ne može da se odvoji«, ima sumnjive šanse da doživi široki uspeh. Popularna umetnost postoji u svetu koji se stalno kreće, to kretanje je usmereno ka praktičkim ci-

ljevima: umetnost koja teži da živi ni u kom slučaju ne sme da smeta, da stoji na putu, da zaustavlja to kretanje. Umetnost, naročito ona masovna, mora da zna svoje mesto. Ona se podnosi kao nešto prijatno sve donde dok ništa ne zahteva, njoj se dozvoljava da uđe u život samo uz obećanje da će čuvati svoju laku dobro vaspitanu lakomislenost.

Navodeći priču Čarlsa Darvina o tome kako se on lagano hladio prema poeziji, ja sam ispuštio jedan pasus, a čini mi se da je umesno navesti ga sada. Priznavši svoju ravnodušnost prema stvaralaštvu Vordsvorta i Šekspira, a takođe i ravnodušnost prema muzici, on čini jedan izuzetak: »Sa druge strane, romani, koji su puni plodova fantazije, iako ne nešto naročito visoke fantazije, tokom niza godina mi služe kao čudesan izvor mira i zadovoljstva, i ja često blagosiljam pisce romana. Pročitani su mi naglas veliki broj romana, i svi mi se oni dopadaju, ako su manje-više dobri i ako imaju »hepiend« — bilo bi potrebno izdati zakon, kojim se zabranjuju romani sa tužnim svršetkom. Po mome mišljenju, ni jedan roman se ne može smatrati za prvoklasan, ako u njemu nema barem jednog junaka, koji može odista da se zavoli, a ako je taj junak — lepa žena, tim bolje...«

Na taj se način ispostavlja da su osnove ukusa čitaoca XX stoleća bile postavljene ne od strane domaćica ili dečaka sa razvijenom maštom, već od strane Čarlsa Darvina. Literarna dela, koja su za nas prihvatljiva, kako se priznaje ovde, nisu nekog naročito visokog kvaliteta. Drugim rečima, mi ne želimo da nas roman previše zadivljuje ili uznemirava, da nas obuhvati do te mere da bi to smetalo našem radu. Mi kupujemo — a asortiman onoga što kupujemo je veoma uzak i ograničen — lenjo zadovoljstvo, zadovoljstvo od slučaja do slučaja, za koje nije potrebna neka posebna pažnja, lake i nepretenciozne plodove umetničke uobrazilje. Mi insistiramo na tome da naša zabava mora da bude nepretenciozna, jer mi ni najmanje ne želimo da se odvajamo od najvažnijeg: od svog posla, koji poštujemo i koji nam donosi prihode.

Sada je već postala stara šala tvrdnja da su kompanije za proizvodnju gramofonskih ploča iscrpile spisak svih mogućih naziva za albume gramofonskih ploča: »Muzika uz koju se čita«, »Muzika uz koju se spava«, »Muzika uz koju se voli« i, kako se našalio jedan humorista — »Muzika uz koju se sluša muzika«. Svi ti nazivi interesantni su zbog toga što veoma tačno određuju položaj popularnih umetnosti u naše doba. Od samog početka oni podvlače: boga radi, nemojte pomisliti da se od vas zahteva da sednete i jednostavno slušate muziku! Pretpostavlja se da, dok zvuči ta muzika, svi unaokolo nastavljaju da se bave svojim poslovima.

Dobročudno priznanje Darwinovo svedočilo je o tome da je »kić« bio već tu, pored nas. Čak i više od toga, »kić« ne nastaje uopšte kao odgovor na zahteve neprosvećene mase, kojoj je on, kako se obično misli, namenjen. On je rešenje problema koji razdire inteligentnog čoveka. Neka umetnik bude skromniji, neka pisac piše romane čiji epilog može da se pogodi bez velikih napora.

Govoreći da mu se dopadaju svi romani, pa ma oni bili i skromne literarne vrednosti, Darwin je nesumnjivo hteo da kaže da romani koji se nalaze ispod tog nivoa, za njega više nisu prihvatljivi. Ali se skromne literarne vrline pretvaraju u neku apsolutnost. Prihvaćeni standard ne sme ni da se spušta ni da se diže iznad te skromne norme. »Nije loše« — to je istovremeno i minimalna ocena kvaliteta dela na koje smo spremni da obratimo svoju pažnju, a to je istovremeno i maksimum koji je prihvatljiv za nas...

(Preveo: MILAN ČOLIĆ)

U. Uem
u TU X OAM

Торак де 09.